

Н. М. Сизоненко,

кандидат філологічних наук, доцент

(Полтавська державна аграрна академія)

nataliia.syzonenko@pdaa.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7978-8675

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ МОДИФІКАЦІЇ АРХЕТИПІВ ДОМУ, БЕЗДОМНОСТІ, НЕ-ДОМУ, АНТИДОМУ, ДОМУ-МРІЇ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШЕВЧУКА "ПРОЩАННЯ З САМИМ СОБОЮ"

У статті з'ясовано, що архетипи дому, бездомності, не-дому, антидому, дому-мрії в романі Василя Шевчука "Прощання з самим собою" функціонують у двох планах: фізичний простір (малий дім) і ментальний простір (великий дім). Архетип дому втілює буття особистості / нації, вигнаної зі своєї землі, відчуженої від своєї духовної культури (архетип бездомності), змушеної шукати тимчасових притулків (архетип не-дому). Локуси казенної квартири та майстерні уособлюють духовне провалля (архетип антидому), засіб маніпулювання і випробовування особистості на духовну міцність. Архетип дому-мрії – сподіване повернення особистості / нації до оновленого дому – сучасного, просторого, розумно спроектованого.

Ключові слова: архетип, літературний архетип, образ-архетип.

Постановка проблеми. Поняття "архетип" має міждисциплінарний характер, ним послуговуються різні науки – лінгвістика, психологія, літературознавство, філософія, культурологія, антропологія, соціологія, політологія, маркетинг тощо. Історію функціонування теорії архетипів пов'язують передусім зі швейцарським психоаналітиком К. Юнгом, який структурні елементи несвідомого, вроджені патерни людської поведінки, які передаються від покоління до покоління, назвав *архетипами* [1: 171]. Надалі обсяг цього поняття внаслідок численних лінгвокогнітивних досліджень зазнає суттєвих природжень (детальніше – у статтях В. Агєєвої [2], О. Донченко [1], Процик [3] та ін.).

Грунтуючись на теорії архетипів К. Юнга, його послідовники (К. Кереньї, Дж. Кемпбелл, Е. Нойман та ін.) виокремили з колективного несвідомого індивідуальну свідомість і започаткували трактування архетипів як конкретних образів, персонажів, ролей, сюжетів, що відповідає терміну "літературний архетип" – "варіантність інваріанта", архетип, який "формується в надрах світової чи національної літератури у формі образу-архетипу, сюжету-архетипу, мотиву-архетипу тощо" [4: 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До основоположних архетипів, які активно функціонують у людській свідомості упродовж багатьох століть, належить архетип *дому*, який науковці аналізують на матеріалі творчості конкретних авторів, зокрема К. Бальмонта (О. Шашнієва), В. Кордуна (Л. Павленко), Ліни Костенко (Л. МIRONЮК); у контексті творчості кількох авторів – сучасної української поезії (Т. Урись), "міського тексту" М. Хвильового та А. Дьобліна (О. Богданова), у романах У. Стайрона "Вибір Софі" і Дж. Барнса "Історія світу в 10 ½ розділах" (Н. Бондар) тощо. Архетип *хати* як національно-культурний варіант архетипу *дому*, що має як етнічні, так і індивідуально-авторські особливості художнього втілення, досліджують І. Зелененька, Г. Євсєєва та Л. Богуславська, Л. Кравець та ін. Окрему групу становлять наукові розвідки, предметом розгляду яких є своєрідність художнього вияву бінарних опозицій архетипів "*дім-антидім*" у романі В. Винниченка "Хочу!" (А. Дубровська), "*дім-бездомів'я*" у творчості Лесі Українки (С. Кочерга), поезики "*дім-не-дім-антидім*" у збірці поезій "Життя Марії" С. Жадана (А. Демченко).

До архетипного аналізу варто долучити й роман Василя Шевчука "Прощання з самим собою" [7], сюжетно-композиційний центр якого тримається на тісних зчепленнях архетипів *дому*, *бездомності*, *не-дому*, *антидому*, *дому-мрії*, які в науковій літературі висвітлені частково, що й зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті – виявити особливості індивідуально-авторських модифікацій архетипів *дому*, *бездомності*, *не-дому*, *антидому*, *дому-мрії* у сюжетно-композиційній організації роману Василя Шевчука "Прощання з самим собою".

Виклад основного матеріалу. Сюжетна організація роману Василя Шевчука "Прощання з самим собою", якщо брати його *зовнішній* (експліцитний) *рівень*, тримається на осі "бездомність-дім": головний персонаж – письменник і художник Платон, відчужений суспільством за свою непоступливість і принциповість, позбавлений протягом свого життя дому, "окрилюється" ідеєю купівлі власного будинку, проте усвідомлює, зрештою, що "вже пізно розпочинати нове життя" [5: 440], "розтоптана життям душа не завжди воскресає, як настає врем'я, штиль..." [Там само: 443].

Окрім зовнішнього сюжету, у романі наявний *сюжет внутрішній* (імпліцитний), обумовлений украленнями в події сучасного життя головного персонажа картин минулого – чотирьох билиць

(жанрові вставки), які фактично є його спогадами і які дають змогу досягнути глибинний рівень екзистенційної трагедії Платона, а через його образ – і української нації загалом. Ускладнення композиції роману жанровими вставками засвідчує нелінійне розгортання сюжету: спочатку ідеться про душевний неспокій Платона, роздуми про власне буття та світ, центральне місце в яких відведено побаченому на околиці села полишеному будинку, який набуває ознак архетипу *дому-мрії*; потім – про процес творчої ініціації персонажа – написання билиць, у яких ідеться про *бездомність* його родини, тимчасові притулки (після кожної билиці Платон "повертається" у теперішній стосовно основної оповіді сюжетний час); завершується роман філософсько-етичною оцінкою ідеї *хати* як у сенсі індивідуальної долі особистості, так і в широкому значенні – буття цілої генерації українців, які "утратили зв'язок зі світом юності, дитинства, предків" [5: 444].

Хата, як зазначав у нотатках до роману письменник, – "символ рідної землі, духовна твердь, петра" [6], символ коренів, витоків, духовних основ української нації, втрата зв'язку з якою є першопричиною сучасних для персонажу роману духовних деформацій: "Там, де були якісь одвічні істини, тепер хаос. Ми кожну думку, вчинок повинні визначати з нуля, з основ, так наче у нас нема минулого, підґрунтя, петри-каменю, що служить людям твердо на всі часи!.." [5: 446]. *Хата* (як синоніми автор вживає *будинок*, *дім*, *котедж*) надихнула головного персонажа на створення билиць ("ввімкнула раптом духовний струм, що назбирався в ньому впродовж життя" [Там само: 443]), які повернули його, як біблійний вітер, у свою стихію, виписали його життєве коло: "Вітри, що повертаються колись назад, на круги свої старі... Людина теж... Викреслює своє життєве коло й стає на грань..." [Там само: 447].

Отже, в основі сюжету роману "Прощання з самим собою" не стільки події, скільки філософська ідея – пошук духовної тверді, – яка перевіряється через образ головного персонажа, психологію його душі. Тому в романі наявні численні роздуми, діалоги про сенс життя, місце моральних категорій у ньому, суспільні катаклізми, що мають руйнівну силу (детальніше – [7: 190–191]). Зчеплення філософського та життєвого плану роману відбувається завдяки архетипам *дому*, *бездомності*, *не-дому*, *антидому*, *дому-мрії*, які корелюють за різними типами відношень: протиставними (*дім* – *антидім*, *антидім* – *дім-мрія*, *дім* – *не-дім/бездомність*), перехресними (*дім* – *антидім*, *дім* – *дім-мрія*), тотожними (*не-дім* – *бездомність*, *антидім* – *бездомність*).

Названі вище архетипи в романі В. Шевчука функціонують у двох вимірах: *фізичному* – місце проживання, облаштування побуту, постійного / тимчасового / вимушеного, власного / наданого простору індивідууму / родині (малий дім) та *автентичному* – споконвічний/втрачений простір нації (українців), спосіб її буття – укорінення / кочівництво, упорядкованість / хаос (великий дім).

Образ *дому* вперше з'являється в "Билиці про злу та добру долю". Автор подає його з позиції не головного персонажа, а Батька, який "прощається" із хатою, бо разом із сім'єю (Матір'ю та двома дітьми) тікає з рідного села (голод 1933 р.). Хата як фізичний простір виписана фрагментарно: "комин хати, з якого вився слабкий димок" [5: 270], піч, сінешній поріг, тепла призьба, "в хаті тій вже не було нічого" [Там само: 272]. Основну увагу читача письменник зосереджує на локусі, що усвідомлювався селянами як цілісний із хатою простір, – поле, "своє колишне", бо віднедавна Батько, як і його односельці, стали вимушеними *вигнанцями* зі своєї ж землі: "Тоді ж і землю його відрізали ледь не по двір. Нема йому де сіяти, не тільки – чим. Тепер він – пролетарій. І влада, отже, тепер його. Він має сам себе вморити голодом... Він – пан і він – пропав..." [Там само: 266]. Поле для нього не тільки обжитий простір, на якому він почувався господарем ("Він знав тут кожен горбик і кожну ямку, виходив його уздовж і впоперек з косою, плугом, бороною і просто так, милуючись чи журячись" [Там само: 271]), але й земля його прашурів і нащадків ("Ось тут колись він виорав шматок мечи... Тут загубив кресало і не знайшов... А ось на цьому місці народився його Платон, найменшенький..." [Там само: 271]). Умовною межею між "своїм", рідним, і "чужим", незаним, простором (мандрами) для персонажів є дуб – "страж роду, вірний захисник і колихальник його дітей" [Там само: 315] (архетип *світового дерева*).

Вимушені вигнанці зі своєї хати та своєї землі після поневірянь у чужому краї (на Псковщині, де голоду не було) усвідомлюють свою остаточну *бездомність* по поверненні додому ("Билиця про білу хату"). Замість *хати* вони знаходять *пустку*: "На місці хати – купа шматочків цегли, сміття та будяки, прибиті снігом, чорні... Де клуня, хлів, повітка – суха кропива..." [5: 315]. Сюжетна ситуація набуття сім'єю Платона нового статусу (бездомних) аналогічна ситуації зі "своїм колишнім" полем (прийом метаморфози): одномоментно з господарів вони перетворилися на бродяг, безпритульних ("чулися, мов у чужому краї", "сиротами на споконвічній своїй землі" [Там само: 316]), з власників житла – на бездомних ("була твоя (хата – Н. М. С.), тепер – громадська" [Там само: 320]), бо "державна не випускала нічого з рук" [Там само: 318], "з того дерева та ще з кількох таких же хат побудувала молотопункт" [Там само: 317].

Відтоді у житті Платона настає період поневірянь, кочівництва по "казенних" хатах (архетип *не-дому*) – тимчасових притулках: кімната в будинку біля млина, кімната на МТС, курінь. Усі ці помешкання, окрім убогого облаштування і речей на потребу ("мали залізне ліжко, що перейшло у спадок від сторожа, який тут жив раніше, і навіть стіл" [5: 322], стільчик і пенюк, "що їм служили малим

кухонним столиком" [Там само: 366]), об'єднує вимушеність перебування, "циганський" спосіб життя, хаос, безправність, спричинені *ситуацією вигнання*: руйнування хати сільрадою → кімната біля млина, звинувачення батька у "причетності" до "банди контри" → кімната на МТС, принципова позиція батька в одній справі → курінь. Абсурдність і трагічність ситуації вигнання полягає в тому, що вигнанцями були не чужинці, а свої і зі своєї землі: "Свій від своїх тікає з свого села!.. Усе своє, нема чужих, чужого, а мусить рятуватись в такий ганебний спосіб!.." [Там само: 326].

Вигнання осмислюється В. Шевчуком і в більш глобальному масштабі – духовному, на рівні *великого дому* ("Билиця про дні судомні"). Репресивна машина, запущена ще в 30-ті рр. XX ст., як виявилось, не зменшила своїх обертів і в 70-ті рр. XX ст. ("Часи в руках часівника. ... Дві цифри переставить – і буде тридцять сьомий..." [5: 412], "І вітри повертаються на круги своя..." [Там само: 406]). У названій вище билиці "ідеологічні жорна" репресивної машини спрямовані проти творчої інтелігенції, яку звинувачують у всіляких "ізмах", "шкідливих", "ідейно ущербних" творах, прикриваючись при цьому ім'ям народу: "Скільки уже звершилось злочинів його ім'ям!.. А він, німий, лише очима лупає і жде чогось чи просто спить, не годен захищатися щодня, щомиті, – тільки в часи великих зрушень та катаклізмів" [Там само: 411]. На роль "голосу" з народу пробують Платона, якого "переконують" ("Час, час вам рухатися у вищі сфери! ... В секретарі, лауреати... В президії, щоб на виду..." [Там само: 407]) виступити з ганебним пасквілем проти свого колеги, письменника Івана Бута, на "лобному місці Спілки" [Там само: 414]. Проте Платон відмовився зіграти принизливу для його людської гідності "роль" ("Невігласи навчають нас майстерності, ідеї, філософії. Нацьковують, як псів, на кращі твори й товаришів, щоб ми були ущербні, щоб жоден з нас не міг себе вважати чесним, гідним звання людини, сина свого народу!.." [Там само: 415]), за що й поплатився: був звільнений з посади, у художньому фонді йому відмовили в роботі, почався незворотний процес "відчуження" його від мистецтва високопосадовцями.

Ситуація "здирання шкіри" [5: 411], "розпинання" душі Бута і Платона сучасними фарисеями, подібними до біблійних (наскрізний повтор "Розпни, розпни його!" [Там само: 411, 414, 415]), є результатом духовних метаморфоз суспільства: прокаженими й таврованими, вигнанцями у своїй країні стають ті, що мають найвищі моральні чесноти ("Завжди і скрізь цінилися одвертість, чесність, гідність, а в нас ці риси, власне, поза законом. Підтримуй, возвеличуй, кричи ура – хоч хочеться тобі заплакати – і будеш у царстві божому, сиріч у колі обранців ...") [Там само: 416]). У такому контексті архетип *не-дому* набуває ознак архетипу *бездомності* в автентичному розумінні – буття української нації, цитуючи Т. Шевченка, "на нашій – не своїй землі" ("Мені однаково, чи буду").

Відсутність власного дому змусила вже дорослого Платона жити в гуртожитку, винаймати куток, кімнату (архетип *не-дому*). Його кочівницьке життя мало б завершитися, коли одержав *квартиру*, проте такий сурогат дому, не окремішній, не побудований, не куплений, а "даний" ("Такі квартири тулять лише для плебсу, людям, які їх ждуть, як щастя. Це – мов собаці кістка. Дали тобі – і дякуй, виляй хвостом!.." [5: 284]) не став рідним простором, навпаки, перетворився на місце психологічних тортур, *антидід* (детальніше – [8]).

Архетип *антидому* втілюється ще в одному локусі – *майстерні*, за яку головному персонажу слугує убогий напівпідвал, де вогко й тісно, де затхле повітря: "Низька важуча стеля, шпалери, взяті цвіллю, ряди картин бездольних, безпризорних, вікно, що лиш третиною сягає світу, світла..." [5: 289]. Опозиція "темрява–світло" є уособленням шляху мистецьких творів до їхніх поціновувачів ("через терни – до зірок", "з підвалу і до сонця" [Там само: 263]), неодмінними атрибутами якого були "підвал і терни – в комплексі" [Там само: 263]. Водночас це свідчення втрати значущості культури, мистецтва для тогочасного суспільства: більшість мистецьких полотен Платона так і не побачили "світ", кілька з них були закуплені в запасники музеїв, але так і не виставлені, бо "з мистецтва кожен можний зробити прагне служку" [Там само: 299]. Його найкращу картину – "Оголена" – також хотіли вжити "на потребу дня": пропонували "вдягнуть" і вивісити як "Ланкову на пляжі" [Там само: 287]. В. Шевчук не мислить мистецькі явища поза особою митця, тому в роздумах Платон приходить до осмислення "оголеної душі митця", не замкнутої на власнім "я", а "оголеної" на світ: "Талант – це вболівання, жаль, співчуття; відтак самопожертва, непримиренність до всього, що гнітить людей, стає їм на заваді, веде назад, а не вперед, до щастя" [Там само: 246].

Опис майстерні і роздуми Платона про мистецтво, митця і критиків, про мистецьку свободу – це ще один зріз суспільних метаморфоз, духовного абсурду: оригінальні мистецькі явища підміняються псевдомистецькими, декларативними; мудрі істини – імітаціями. Його "Оголену" не хотіли виставляти, бо "Виставка – це не бордель" [5: 287] (так заявив авторитетний мистецтвознавець), проте ті ж "цнотливі" чиновники, які виголошували з трибун мораль майбутнього, їхали "Волгами" "до полюбовниць чи навіть в аморальні таємні заклади, які організовують липкі лакизи можних" [Там само: 290]. Майстерня – місце відчуження митця від мистецтва можновладцями, місце зневажливого ставлення чиновників до натхненної творчої натури, а тому майстерня як фізичний локус опиняється на нижньому ярусі,

асоціюється персонажем зі склепом на кладовищі: "почувся навіть печальний марш... Спіть з миром, високі мрії, прагнення! Хай пухом буде..." [Там само: 290].

Усвідомлення Платоном на схилі літ власної бездомності в наданому державою житлі (квартирі), у "тісних міських вольєрів", а тому чужому просторі, підсвідомо штовхає його на пошук справжнього дому, рідного простору, *дому-мрії* як фізичного об'єкта. Водночас головний персонаж прагне вкорінення в плані духовному: роздуми про суспільні метаморфози, засилля свободи слова, тотальний страх, декларативність ідей, ілюзорність державності приводять його до висновку про духовний хаос у підмурках всесвітнього дому (великого дому, батьківщини), бездомність усієї нації, витісненої на маргінесі історії. Тому очевидним видається прагнення Платона повернути собі минуле – історію роду й народу (билиці), а в ширшому значенні – повернути нації автентичний дім (архетип *дому-мрії*).

Архетип *дім-мрія* реалізується в образі *будинку-пустки*, полишеному "у розквіті фізичних та інших сил" [5: 247]. Це не традиційна сільська хата, а сучасний двоповерховий котедж, єдиний локус, який детально і з різних ракурсів (у теперішньому відносно оповіді часі, у спогадах) описаний В. Шевчуком, "розлитий" у всьому тексті роману.

Під час першого візуального знайомства, "здаля", Платон відзначив, що "крайня хата стояла трохи осторонь, одбігла ніби в поле й відгородилася від інших хат густим садком. Власне, була то і не хата – добрячий дім під шифером... За сажалкою ворітьми до дороги стояв гараж. На диво, в'їзд до нього поріс травом" [5: 244–245]. На "ближній" дистанції відкрилося добре облаштоване обійстя: мощені доріжки, повітка, гараж, криниця, собача будка, двоповерхова веранда, "з балконом чи майданчиком, куди вели скляні великі двері з мансарди... Перший поверх мав вікон шість, а це не менше, як три кімнати...", "на вікнах ні тюлю, ні важких гардин. Самі фіранки..." [Там само: 248]. Дім замкнутий, сад не вродив – "пустка" [Там само: 248], проте з усього видно, що "тут жив господар. Дужий і молодий. Ще й досі все на місці, все до ладу..." [Там само: 249]. І, зрештою, коли в головного персонажа визріло бажання придбати оселю-пустку, подається розгорнутий опис його внутрішнього облаштування: "Оце веранда... Підлога – дзвін ... Простора, світла! ... Це передпокій. ... Праворуч – двері до кабінету... Світлиця була велика справді. На три вікна. ... Спальня була чимала. Можна зробити тут і кабінет. З балконом, панорамою полів та лісу..." [Там само: 385–386]. Спогади Платона про рідну хату накладаються на враження від просторого котеджу і спричиняють емоційний катарсис, уявне повернення до рідного дому: "Вийшли на своєрідну лоджію – балкон з боків закритий, – і тут Платон згадав про сад, будову, курінь та зорі в небі... Дивився на небо й ліс, на "свій" садок і чув, як сльози скочуються йому в очі..." [Там само: 387].

Дім-пустка повторно візуалізується у спогадах головного персонажа. Процес його "освоєння" відбувається поступово: то виринають з глибин пам'яті краєвиди побіля дому ("узлісся біля села... Берези, тінь під ними... Маленька тиха річечка, яка біжить з села у поле чи навпаки... Та сажалка, що на вгороді, йому забила баки... Гребелька – за садибою..." [5: 257]), то окремі деталі обійстя ("дім під шифером та яблуневий забутий сад" [Там само: 259], "безмежний простір" [Там само: 283]). Надалі покинуте обійстя остаточно входить у роздуми й спогади Платона: асоціюється з рідним простором, покинутою у дитинстві білою хатою ("цей (краєвид – Н. М. С.) якийсь рідніший, подібний до краєвидів його дитинства, юності" [Там само: 262]; "І ліс, і дім, і верби біля сажалки здались йому сьогодні не тільки дивно гарними, а й геть своїми, рідними" [Там само: 344]; "Над містом пливли купчасті хмари... Такі, як там, над хатою в Світлогородці... Як над далеким рідним його селом..." [Там само: 358]; "... білів будинок. Шифером... Дім також світлий! Цегла, з якої він збудований, біляста..." [Там само: 284]), коханням ("Це схоже на кохання. Зустрів, побачив і полюбив!" [Там само: 263]) і його символом – стрілою, що "глибоко так впилася йому у серце, що вирвати буде трагічно важко" [Там само: 445].

Згадування покинутої оселі викликає в Платона бажання простору, прагнення "вдихнути" життя саме в цей покинутий дім, очевидно, у такий спосіб повернути втрачений у дитинстві будинок, щоб замкнути життєве коло: "він прагне сам переміняти своє життя, хоча б частково вирватися з цієї клітки, кинуті йому, як кістку, по довгих муках поневірян" [5: 337], "дух його жадав єднання, зближення з якимось певним місцем землі, природи, світу, чи ще не усвідомленим поривом до повернення в свою стихію" [Там само: 344]. Дім як такий Платон ототожнює не тільки зі "своїм" простором, але й ставить його в один ряд із позачасовими образами, з такими духовними одиницями в ментальній картині українців, як *поле, небо, земля*, які даються людині від народження, а не кимось за щось, як, наприклад, казенна квартира, дача, які уособлюють штучний простір і несуголосний зі справжніми духовними поруками спосіб буття людини: "Йому весь час доводили, що ... власність – від лукавого, яку забрати можуть, ще й покарать, що дача – пережиток... Якщо вона не надана за вірну службу вам безкоштовно!..." [Там само: 379]; "... був давно вже привчений задовольнятися тим, що дали, й радіти щастю, виділеному йому з щедрот премудрості, яка стоїть при владі й турбується про свій народ. За все мав щиро дякувати й співати осанну..." [Там само: 357].

З будинком-мрією Платон пов'язує сподівання на "лікування" своєї прихвлятої душі, воскресіння із мертвих духом, щоб могло стати новим витком його життя: "Купляти треба хату! Там, на природі, може, він ще зміцніє, відремонтується..." [5: 377]; "Ось купить хату, житиме по-людськи хоч улітку, й відчусь

себе митцем, окрилитися" [Там само: 425]. Проте мрія так і не перетворилася на дійсність ("радість переродилася у сивий страх" [Там само: 455]), бо свою місію дім-мрія виконав: увімкнув у душі головного персонажа духовний струм (ініціація творчості – написання билиць), який і став своєрідним фінальним акордом у його буттєвому колі. Оселя-пустка спровокувала спогади Платона про його життєвий і мистецький шлях, які є уособленням прощання з тим, ким він був, і тим, кому не судилося повною мірою виконати своє земне призначення ("Не всі дерева зводяться, коли минає буря..." [Там само: 443], а тому пізно починати нове життя в новому будинку. Проте автор покладає надії, що оприлюднені ним трагічні сторінки національної історії (билиці) стануть поштовхом до повернення української нації додому, до духовної тверді, започаткують новий етап її буття в оновленому домі ("Не виїдь він тоді сюди, не виїди в поле і не зверни уваги на призабуте людьми обійстя, то, певно, не створив би своїх билиць, не виконав би свого обов'язку перед людьми, селом, батьками, правдою" [Там само: 343]).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, сюжетно-композиційною особливістю роману Василя Шевчука "Прощання з самим собою" є наявність філософської та життєвої (індивідуальної долі митця) ліній, зчеплення яких відбувається завдяки архетипам *дому*, *бездомності*, *не-дому*, *антидому*, *дому-мрії*. Названі архетипи автор розглядає у двох планах: фізичний простір, пов'язаний з індивідуальним буттям особистості, родини (малий дім), і ментальний простір (великий дім) – автентичний простір буття українців. Архетип *дому* в романі має як ознаки інваріанта (рідна земля, батьківщина, затишок, святість), так і варіантні – буття нації, вигнаної зі своєї землі. Вигнання автор розглядає не тільки в сенсі просторовому, але й духовному – відчуження українців від своєї духовної культури, мистецтва. Осередками духовного провалля (архетип *антидому*), зокрема щодо відносин між митцем, з одного боку, та критиками, можновладцями, "роботягами", з іншого боку, є локуси казенної квартири та майстерні. Архетип *антидому* витлумачується В. Шевчуком як сурогатний заміник дому, засіб маніпулювання й випробовування особистості на духовну міцність. Архетип *дому-мрії* втілений в образі сучасного двоповерхового просторого котеджу, розумно спроектованого дбайливим господарем. Для відображення морально-духовних деформацій сучасності, поданих кризь призму названих архетипів, автор використовує прийоми парадоксу та метаморфози.

Трактування В. Шевчуком архетипів *дому*, *бездомності*, *не-дому*, *антидому*, *дому-мрії* сформоване усвідомленням наслідків суспільно-духовної кризи української нації, яка втратила зв'язок з рідною землею, одвічними її цінностями. Водночас автор висловлює сподівання на повернення вимушених вигнанців до духовної тверді, гідне їхнє життя на власній землі.

Перспективним видається компаративний аналіз виокремлених нами архетипів в контексті української прози 60 – 90-х рр. XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Донченко О. Архетипи – спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності) / О. Донченко // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 170–181.
2. Агеева В. О. Архетип та його витлумачення від К. Г. Юнга-психоаналітика до лінгвокогнітивної сучасності / В. О. Агеева // Сучасні дослідження з іноземної філології : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М. П. Фабіан]. – Ужгород : ПП "Аутдор-Шарк", 2013. – С. 18–26.
3. Процик І. В. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект / І. В. Процик // Вісник Запорізького національного університету : Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2009. – № 2. – С. 56–67.
4. Козлов А. Духовність як літературознавча категорія : [монографія] / А. Козлов. – К. : Акцент, 2005. – 272 с.
5. Шевчук В. А. Прощання з самим собою : роман / В. Шевчук // Прощання з самим собою : романний диптих. – К. : Укр. письменник, 1992. – С. 234–447.
6. Шевчук В. Прощання з самим собою : [нотатки до роману, 6 листоп. 1987 р.] / В. Шевчук // Родинний архів письменника.
7. Сизоненко Н. М. Функціонування топосів міста, села, творця в умовах заблокованої культури як перехресних систем у романі Василя Шевчука "Прощання з самим собою" / Н. М. Сизоненко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 24 (235). – Ч. 2. – С. 187–192.
8. Сизоненко Н. М. Архетип антидому в романі Василя Шевчука "Прощання з самим собою" / Н. М. Сизоненко // Слобожанська бесіда-11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 9 листоп. 2018 р.) / ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка" ; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Вип. 11. – Старобільськ, 2018. – С. 190–195.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Donchenko O. Arkhetypy – spil'ne v nashomu zhytti (rozpiznavannia arkhetypiv yak shliakh do unikalnosti) [Archetypes Are Common Things in Our Life (Recognition of Archetypes as a Path to Uniqueness)] / O. Donchenko // Psykholohiia osobystosti [Psychology of Personality]. – 2011. – № 1 (2). – S. 170–181.
2. Ahieieva V. O. Arkhetyp ta yoho vytlumachennia vid K. H. Yunha-psykhoanalitika do linhvokohnityvnoi suchasnosti [Archetype and Its Interpretations from K. G. Jung-Psychoanalyst Till Linguo-Cognitive Modern

- Times] / V. O. Ahieieva // Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii [Modern research in foreign philology] : [zb. nauk. pr.] / [vidp. red. M. P. Fabian]. – Uzhhorod : PP "Atdor-Shark", 2013. – S. 18–26.
3. Protsyk I. V. Poniattia arkhetypu v naukovi literature : henetyko-teoretychnyi aspekt [The Concept of Archetype in Scientific Literature: Genetic-Theoretical Aspect] / I. V. Protsyk // Visnyk Zaporizkoho natsional'noho universytetu : Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhia National University : Philological Sciences]. – Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – 2009. – № 2. – S. 56–67.
 4. Kozlov A. Dukhovnist' yak literaturoznavcha katehoriia [Spirituality as a Literary Category] : [monohrafiia] / A. Kozlov. – K. : Aktsent, 2005. – 272 s.
 5. Shevchuk V. A. Proshchannia z samym soboiu : roman [Farewell to Himself : Novel] / V. Shevchuk // Proshchannia z samym soboiu : romannyi dyptykh [Farewell to Himself : Novelistic Diptych]. – K. : Ukr. pysmennyk, 1992. – S. 234–447.
 6. Shevchuk V. Proshchannia z samym soboiu : [notatky do romanu, 6 lystop. 1987 r.] [Farewell to Himself : [notes to the novel, November 6, 1987]] / V. Shevchuk // Rodynni arkhiv pys'mennyka.
 7. Syzonenko N. M. Funktsionuvannia toposiv mista, sela, tvortsia v umovakh zablokovanoi kultury yak perekhresnykh system u romani Vasylia Shevchuka "Proshchannia z samym soboiu" [Functioning of the Topoi of City, Village, and Creator in the Conditions of a Blocked Culture as Cross Systems in the Novel "Farewell to himself" by Vasyl Shevchuk] / N. M. Syzonenko // Visn. Luh. nats. ped. un-tu imeni Tarasa Shevchenka : Filolohichni nauky [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National Pedagogical University : Philological Sciences]. – Luhansk : Vyd-vo LNU im. Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 24 (235). – Ch. 2. – S. 187–192.
 8. Syzonenko N. M. Arkhetyp antydomu v romani Vasylia Shevchuka "Proshchannia z samym soboiu" [The Archetype of Non-Home in the Novel "Farewell to Himself" by Vasyl Shevchuk] / N. M. Syzonenko // Slobozhanska beseda-11. Linhvistyka tekstu i vyvchennia ukrainskoi mentalnosti : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Starobilsk, 9 lystop. 2018 r.) [Slobozhanske talk-11. Linguistics of the Text and Study of Ukrainian Mentality : Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (Starobilsk town, November 9, 2018)] / DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka" ; za red. prof. Hlukhovtsevoi K. D. – Vyp. 11. – Starobilsk, 2018. – S. 190–195.

Сизоненко Н. Н. Индивидуально-авторская модификация архетипов дома, бездомности, не-дома, антидома, дома-мечты в романе Василия Шевчука "Прощание с самим собой".

В статье выяснено, что архетипы дома, бездомности, не-дома, антидома, дома-мечты в романе Василия Шевчука "Прощание с самим собой" функционируют в двух планах: физическое пространство (малый дом) и ментальное пространство (большой дом). Архетип дома воплощает существование личности / нации, изгнанной из своей земли, отчужденной от своей духовной культуры (архетип бездомности), вынужденной искать временных убежищ (архетип не-дома). Локусы казенной квартиры и мастерской олицетворяют духовную пропасть (архетип антидома), средство манипулирования и испытания личности на духовную прочность. Архетип дома-мечты – ожидаемое возвращение личности / нации к обновленному дому – современному, просторному, разумно спроектированному.

Ключевые слова: архетип, литературный архетип, образ-архетип.

Syzonenko N. M. Individual Author's Modification of the Archetypes of Home, Homelessness, Non-Home, Anti-Home, Home of Dream in the Novel "Farewell to Himself" by Vasyl Shevchuk.

The archetype of home, its Ukrainian mental version – the hut, belongs to the fundamental archetypes that came into common use in human consciousness. Individual author's modifications of the archetypes of home, homelessness, non-home, anti-home, home of dream in the novel "Farewell to himself" by Vasyl Shevchuk are studied in the article with the help of descriptive, hermeneutic, archetypal methods. It is found out that the specific feature of the plot and composition of the novel is the presence of the philosophical and life (individual destiny of the artist) lines, which are linked through the archetypes of home, homelessness, non-home, anti-home, home of dream, which correlate with different types of relations – opposed, cross, identical. The given archetypes in the novel operate in two ways: physical space (small home) and mental space (large home). The archetype of home embodies existence of the personality / nation driven out of their own land, cut off their spiritual culture (the archetype of homelessness), forced to seek temporary shelters (the archetype of non-home). The loci of the state apartment and the workshop personify spiritual emptiness (the archetype of anti-home), the means of manipulating and testing the personality for spiritual strength. The archetype of home of dream is the personality's / nation's expected coming the renewed home – modern, spacious, rationally designed. The author uses techniques of paradox and metamorphosis to reflect moral and spiritual deformations of the present given through the prism of the archetypes under consideration.

V. Shevchuk's interpretation of the archetypes of home, homelessness, non-home, anti-home, home of dream is formed by awareness of consequences of the social and spiritual crisis of Ukrainian nation, which lost its connection with the native land, its eternal values. At the same time, the author expresses his hope for the return of forced refugees to their spiritual bonds, their decent life on their own land.

Key words: archetype, literary archetype, image-archetype.